review article
received: 2016-03-10
DOI 10.19233/ASHS.2017.04

STEFAN MITROV LJUBIŠA I CRNA GORA – POVIJESNO-KULTURNE VEZE

Miodarka TEPAVČEVIĆ
Univerzitet Crne Gore, Filološki fakultet – Nikšić, Danila Bojovića bb, Nikšić, Crna Gora
e-mail: migat@t-com.me

SAŽETAK

U ovom radu smo nastojali sagledati, na temelju arhivske građe i dokumenata, Ljubišino mjesto i ulogu u povijesnom razvoju jezika i književnosti, proniknuti u političke, povijesne, kulturne veze Stefana Mitrova Ljubiše sa Crnom Gorom, te u tom kontekstu uspostaviti odnos prema jezičkom nasljeđu, prema jeziku Vuka Karadžića i crnogorskih pisaca Ljubišinih suvremenika, prije svega Njegoša. Analiza pokazuje da su ga od svih veza sa Crnom Gorom – političkih, vjerskih, kulturnih – s njom najviše povezivali jezik i povijest, motivi i građa za njegova pričanja. Članak je fokusiran na istraživanje složenosti odnosa i djelovanja Stefana Mitrova Ljubiše prema Crnoj Gori, a ta veza se ogleda u obostranoj bezrezervnoj podršci koju je on pružao Crnoj Gori, ali i Crna Gora njemu kada mu je bila najpotrebnija.

Ključne riječi: Stefan Mitrov Ljubiša, crnogorska povijest, Petar II Petrović Njegoš, povijesno-kulturne veze

STEFAN MITROV LJUBIŠA E IL MONTENEGRO – RELAZIONI STORICO-CULTURALI

SINTESI

Con questo contributo abbiamo cercato di mettere luce, in base ai documenti e materiali archivistici, sul ruolo che Stefan Mitrov Ljubiša svolse nello sviluppo storico della lingua e della letteratura. Abbiamo tentato di esaminare le sue relazioni politiche, storiche e culturali con il Montenegro e di stabilire, in tal contesto, un rapporto nei confronti del patrimonio linguistico, della lingua di Vuk Karadžić e degli scrittori montenegrini – contemporanei di Stefan Mitrov Ljubiša, innanzitutto Petar II Petrović Njegoš. Le analisi dimostrano che, tra tutti le relazioni politiche, religiose, culturali che legarono Stefan Mitrov Ljubiša al Montenegro, le più forti furono la lingua, la storia, i motivi e il materiale che diedero ispirazione ai suoi racconti. L'articolo analizza i complessi rapporti e le complesse azioni di Stefan Mitrov Ljubiša nei confronti del Montenegro. Questo rapporto si riflette nel sostegno incondizionato reciproco tra lo scrittore e il Montenegro.

Parole chiave: Stefan Mitrov Ljubiša, la storia montengrina, Petar II Petrović Njegoš, legami storico-culturali

Običaji, jezik, narodna sviest, ostaju viečno zadubljeni i ukorienjeni u duhu i srcu pučkome, i sačinjavaju onu najdražju prćiju, koju otac sinu, a pâs pâsu, kao amanet ručuje i predaje (Ljubiša, 1862, 9).

UVOD

Stefan Mitrov Ljubiša pripada najautentičnijim tumačima Crne Gore, njene tradicije, kulture i povijesti, iako potječe iz jednog iz starih paštrovskih plemena, koje se na prostoru između Svetog Stefana i Petrovca pominje još od davnina.[1]

Od svih veza sa Crnom Gorom – političkih, vjerskih, kulturnih – s njom su ga najviše povezivali jezik i povijest, motivi i građa za njegova pričanja. Narodna pamet, kroz narodnu riječ progovarala je iz Ljubišinog djela, iznutra vezana povijesnim žilama, a izvana umjetnošću velikog majstora. Uvijek kada smo se susretali sa Ljubišinim jezikom, imali smo osjećaj da je u njemu skrivan osobiti put inspiracije za posebnu vrstu pričanja i pripovijedanja. Ljubišin jezik, strog, reljefan, izbrušen, tvorački, sam sobom umjetničko djelo, koji je on nosio u sebi kao prirodu i krv ma gdje se nalazio, zametnuo je svoju klicu u Paštrovićima. Taj i takav jezik, koji je sam sobom povijest, omogućuje nam da se vratimo u neke druge vremenske dimenzije, druge svjetove i sudbine, u strujanje crnogorskog duhovnog krvotoka, sa jedne strane, ali istovremeno i privlači nekom posebnom tajnom koja ima specifičnu lingvističku vrijednost, sa druge strane.

Ljubišino stvaralaštvo i pojava tijekom minulih desetljeća privlačili su interes mnogih znanstvenika, kritičara, teoretičara,[2] ali je njegov jezik ponajmanje bio proučavan, zapravo samo fragmentarno i nedostajala je sistematična i obuhvatna monografija koja bi se bavila jezikom ovog znamenitog crnogorskog pripovijedača. Iz tih razloga nastala je naša monografija o Ljubišinom jeziku – *Jezik Stefana Mitrova Ljubiše*. Među zaobilaženim, a za Ljubišino djelo veoma značajnim temama – svakako je i tema mjesta i uloge ovog znamenitog crnogorskog pripovijedača u povijesnom razvoju jezika i književnosti, i kulture uopće, kao i njegove povezanosti sa crnogorskim narodom, poviješću, tradicijom i kulturom. Iako književnopovijesni i jezički jedna od najizazovnijih tema svakog umjetničkog djela, ova tema je ponekad parcijalno bila predmet pažnje Ljubišinog djela u spomenutim monografijama o Ljubiši. Ipak, nije bilo sustavnog i sveobuhvatnog istraživanja o ovom segmentu Ljubišinog stvaralaštva.

Za pedeset šest godina života i rada Ljubiša je ostavio za sobom značajno djelo, pa čak i po ocjeni nekih kritičara (Ljubomira Nedića) i da nije stvorio ništa značajno sa stanovišta literature – njegov jezik bi bio neprocjenljivo blago koje bi ga postavilo u red velikih pisaca. Ako je ponekad među jugoslovenskim kritičarima bilo sporova o literarnoj vrijednosti Ljubišinog djela (Kalezić, 1976, 25–43), njegov jezik nikada nije izazivao sporove i sumnje, već naprotiv, kako smatra ruskinja Olga Trofimkina, njegov jezik tijekom mnogih godina izaziva jedinstveno divljenje kod kritike i književnih kritičara: „jazik proizvedenij pisatelja v tečenie mnogih desjatiletij vizivaet edinodušnoe voshišćenie u kritikov i literaturovedov" (Trofimkina, 1965, 85). Od kolikog je značaja proučavanje njegovog jezika govori i činjenica da se odmah po izlasku iz tiska *Pričanja Vuka Dojčevića* 1878. Ljubišino stvaralaštvo preporučuje kao najvažniji izvor leksike za tumačenje velikog povijesnog Rječnika JAZU.

U ovom radu smo nastojali sagledati, na temelju arhivske građe i dokumenata, Ljubišino mjesto i ulogu u povijesnom razvoju jezika i književnosti, proniknuti u političke, povijesne, kulturne veze Stefana Mitrova Ljubiše sa Crnom Gorom, te u tom kontekstu uspostaviti odnos prema jezičkom nasljeđu, prema jeziku Vuka Karadžića i crnogorskih pisaca Ljubišinih suvremenika, prije svega Njegoša.

Kritičari su ga nazivali Njegošem u prozi, rijetkim umjetnikom, majstorom-pripovijedačem, nacionalnim piscem, čarobnjakom kazivanja, a njegovo djelo besmrtnim, a mi ovom prilikom dodajemo da je Ljubiša svojim osobenim i originalnim jezikom obezbedijedio trajnu aktualnost, i svim budućim generacijama ostavio u nasljeđe djelo neprolazne i dragocjene vrijednosti. Zbog svega navedenog Ljubišino djelo, upravo zbog jezika koji je zasnovan na iskonskoj ljepoti i čistoći, i danas se doživljava na nov i poseban način, živi punim životom, jer predstavlja duhovnu potrebu i u intelektualnoj i u emotivnoj sferi i današnjeg i budućeg čitaoca.

Književno djelo Stefana Mitrova Ljubiše podjednako je značajno i zanimljivo kako po jeziku, tako i po književno-umjetničkoj vrijednosti. O Ljubiši je dosta napi-

1 U svojoj studiji *Paštrovići* Jovan Vukmanović daje podatak da je ovo jedno od najmanjih paštrovskih plemena. Prve pomene o ovom plemenu imamo iz 1398. godine u jednom arhivskom dokumentu. Kako navodi autor, prema arhivskoj građi naselje sa današnjim imenom postojalo je od sredine XV vijeka, a možda je i starije. Prezime Ljubiša javlja se u paštrovskim ispravama tek početkom XVII vijeka. Vidi (Vukmanović, 2002, 99–101).

2 Najstarija po postanku je auto-biografska monografija Todora Stefanovića Vilovskog, *Stjepan Mitrov Ljubiša*, *Utisci i uspomene* (Vilovski, 1908). Slijedi tip književno-povijesne monografije Božidara Pejovića, *Književno djelo Stefana Mitrova Ljubiše* (Pejović, 1977). Monografija Radoslava Rotkovića, *Tragajući za Ljubišom*, jeste fragmentarizovana jer obuhvaća veći broj disciplina (Rotković, 1982). Tu su i knjige Nova Vukovića – *Pričanja Vuka Dojčevića*, (Vuković, 1980) i *Pripovijetke Stefana Mitrova Ljubiše* (Vuković, 1985). Spomenut ćemo i estetičku i poetološku monografiju *Samopisi i kazalice Stefana Mitrova Ljubiše*, autora Radomira Ivanovića (Ivanović, 2000); zatim književno-kritičku monografiju Đura Pejanovića, *Ljubišino djelo u svjetlosti književne kritike i istorije književnosti* (Pejanović, 1996). Njima se mogu pridružiti dvije specijalističke lingvističke knjige Larise Razdobutko Čović, *Ljubišina bisernica (Poslovice i mudre izreke u Ljubišinom djelu*) (Razdobutko Čović, 2003) i *Stilski efekti Stefana Mitrova Ljubiše (Frazeologizmi, paremije, poredbene konstrukcije i paremijski blokovi u Ljubišinoj narativnoj prozi)* (Razdobutko Čović, 2004).

sano, pa i pored toga njegovo književno djelo, tematski i sadržajno slojevito i raznovrsno, i danas nudi dosta tema znanstvenicima, prije svega lingvistima. Ovaj rad je samo jedan mali prilog takvom pristupu Ljubišinoj pisanoj riječi. Ako pokušamo dati sud o vrijednosti Ljubišinog jezika, pitamo se da li je to moguće jer se radi o slojevitom, specifičnom, bogatom, a nadasve posebnom i originalnom jezičkom izrazu. Ako uopće ima potrebe postavljati takvo pitanje, moglo bi se odgovoriti i potvrdno i odrično. Potvrdno jer je narodnošću znakova jezika kojim je pisano, s jedne strane, i misaonošću i poetičnošću s druge strane, Ljubišino djelo snažno potvrdilo životnost i životvornost njegovog književnojezičkog izraza; a odrično zato što Ljubišino višeznačno slojevito djelo i danas čitaoca navodi na razmišljanje i predstavlja složen, raznovrstan i nepresušan izvor za raznolika jezička istraživanja i tumačenja.

LJUBIŠA I NJEGOVO MJESTO I ULOGA U POVIJESNOM RAZVOJU JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI

Povijest crnogorskog naroda je oblast koju je Ljubiša volio jednako kao i književnost. Spoznaja da povijest o ljudima ostaje nakon njih, našla je svoju klicu i u nemirnom duhu Stefana Ljubiše. Kako su se Ljubišina Budva i Paštrovići još od 1423. nalazili u okrilju Mletačke republike, a na razmeđi Crne Gore i Turske, u susjedstvu slobodnog Dubrovnika, njihova je povijest isprepletana i tijesno povezana. Književno obrađujući svoju povijest, ukrštajući predanje i povijest, legendu i povijesne činjenice, poeziju i povijest, Ljubiša postaje pripovijedač čije je uporište i povijest i pripovijedna povijest i narodna povijest i anegdotski istorizam.

Njegov politički i književni rad, iako kod njega teku donekle paralelno, nose u sebi suprotnost – kao političar Ljubiša je doživio „idejni i moralni slom", a kao književnik ostao je na čvrstom tlu duboko vezan sa svojim narodom (Ražnatović, 1964, 28). Sa ćudima politike nosio se Ljubiša, kako je on sam rekao, i onda kada u njoj „zlo zlu oduška nije davalo", ali je Ljubiša uspijevao da otvori odušak. Ipak, književnost je bila jača polovica, jer je kroz Ljubišu političara pobjeđivao Ljubiša književnik (Sekulić, 2002, 72). Kao pisac, prvo se ogledao u publicistici, i bio je preplatnik na Vukovu knjigu *Crna Gora i Boka Kotorska*, a kasnije i na *Kovčežići* i *Srpsko-dalmatinski magazin* u kojem je objavio svoj prvi rad *Obšćestvo Paštrovsko u okružiju Kotorskom*

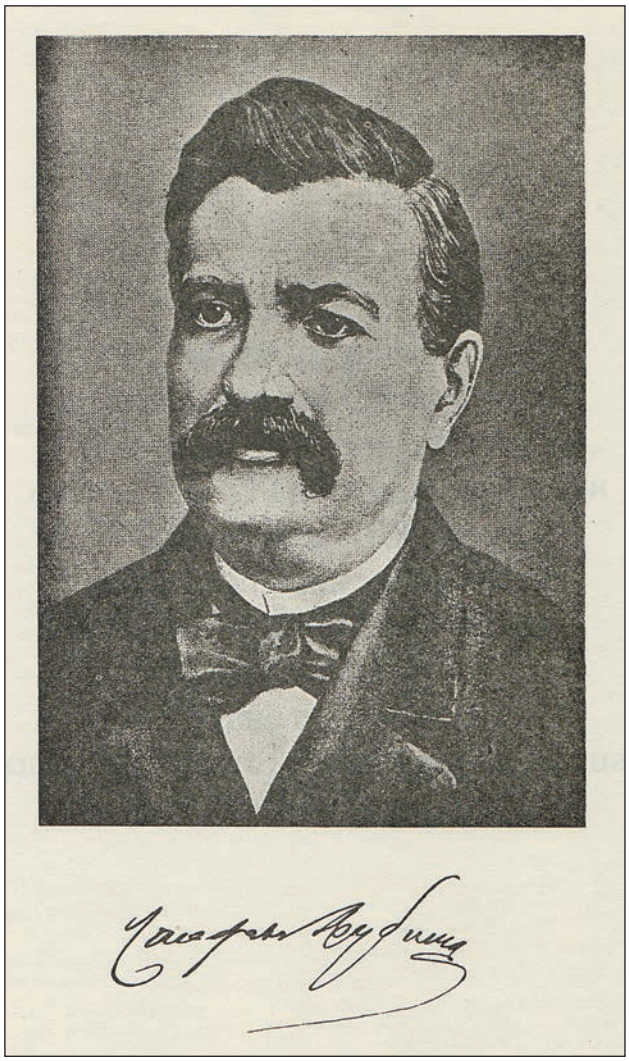

Slika 1: Portret Stefana Mitrova Ljubiše (Luketić, 1988, 192)

(Luketić, 1988, 15). Publicistička djelatnost tijesno je povezana sa njegovom političkom aktivnošću. U svojim člancima, raspravama, polemikama i drugim napisima, koje je objavljivao sve do kraja života u listovima: *Narodni list, Pozor, Zastava, Srpska zora, Zemljak* i dr., izlagao je svoj politički program, analizirao politička, kulturna i društvena pitanja, posebno ističući i zalažući se za slavensku uzajamnost. [3]

3 Detaljni podaci o svim Ljubišinim autografima nalaze se u knjizi: *Tepavčević,* 2010, 16–32. Rukopis pripovijetke *Gorde – pripovijest crnogorska krajem osamnaestoga vijeka* nalazi se u Rukopisnom odjeljenju Matice srpske u Novom Sadu. Pripovijetka je napisana na 26 nepaginiranih listova. Napisana je ćirilicom. Na kraju pripovijetke stoji datum – O ilinudnevu, 1877. Rukopis pripovijetke Šćepan Mali nalazi se u Istorijskom arhivu Budva, Fond S. Ljubiše. Pripovijetka je napisana na 49 nepaginiranih listova. Pisana je latinicom i nosi naslov: *Sćepan Mali. Kako narod o njemu povjeda. Skupio i složio S. Ljubiša.* Ovo je prva pripovijest koju je Ljubiša objavio 1868. godine pod naslovom – Šćepan *Mali kako narod o njemu povijeda, Sakupio i složio S. Ljubiša*, Dubrovnik, Zabavnik Narodne štionice dubrovačke za godinu 1868; Spljet, 1868. Od prevoda Ljubišinih sačuvan je rukopis *Sazakletva Katiline* Gaja Salustija Krispa pod naslovom: Класична дѣла Ъ: К: Саллустіа повѣстника Римскогъ. Сазаклетва Катилине. Rukopis se čuva u Srpskoj akademiji znanosti i umjetnosti. Napisan je na 17 listova duplog papira, i na svakoj stranici ima po 34 reda osim na posljednjoj gdje ima 5 redova. Pisan je ćirilicom i starom grafijom. Ljubiša je ovaj rad završio krajem 1857. godine. Od 72 pisma 3 su pisana starom grafijom, 62 Vukovom azbukom – ćirilicom i 7 pisama latinicom.

Tijekom cijelog života pisao je pisma upućena poznanicima, prijateljima, koja danas imaju značajnu kulturno-povijesnu i književnu vrijednost (najviše je upućenih Iliji Račeti, budvanskom načelniku, zatim Mihovilu Pavlinoviću, Valtazaru Bogišiću, Vaclavu Zeleny, Jovanu Ristiću i dr.). Njegova pisma pružaju značajnu građu o tom vremenu, sadrže ne samo obilje sitnih i nevažnih pojedinosti o poslovima i međuljudskim odnosima, već i značajne podatke iz njegovog života. Tu su uglavnom pisma privatne sadržine, pisana prijateljima, kao npr. Bogišiću. Ova su pisma zanimljiva upravo zbog toga što svojim privatnim karakterom upotpunjuju ona druga pisma koja su zasićena javnom problematikom. Jezik je u njima narodni, bez književnih crta. Drugu grupu čine pisma koja nam otkrivaju Ljubišin rad u Saboru i Carevinskom vijeću, njegove političke stavove (takva su pisma upućena Iliji Račeti). To su poslovna pisma o raznim izborima, gradnjama, o Ljubišinim novčanim problemima, konzorcijumu za dalmatinsku željeznicu. Treću grupu čine pisma urednicima časopisa, u kojima je opet drugačija leksika i organizacija rečenice.

Ljubiša se bavio prevođenjem djela talijanskih pisaca Ariosta, Horacija i Dantea. Upoznat s djelima talijanskih pisaca, ali i francuskih i engleskih, oduševljen Vukom i Njegošem, Ljubiša je počeo s objavljivanjem pripovijesti najprije pojedinačno – prvo je objavio priču Šćepan *Mali kako o njemu narod povijeda* 1868. u časopisu *Zabavnik*; zatim *Prodaju Patrijare Brkića* i *Kanjoša Macedonovića* 1870. u listu *Dubrovnik*, a u istom časopisu 1874. pripovijest *Pop Andrović novi Obilić. Pripovjest paštrovska druge polovine osamnaestog vijeka*, koja je preštampana u *Glasu Crnogorca*; godine 1873. u *Kalendaru Matice dalmatinske* objavio je priču *Skočićevojka. Povjestnica paštrovska na uzmak petnaestog vijeka*, iste godine *Sud dobrih ljudi* u zadarskom *Pravu*; a u novosadskom časopisu *Orao* obljavljuje priču *Gore, ili kako Crnogorka ljubi* – a zatim je i kao posebno izdanje 1875. u Dubrovniku štampana njegova zbirka *Pripovijesti crnogorske i primorske*. Časopis *Otadžbina*[4] objavljuje njegove priče: *Prokleti kam, Krađa i prekrađa zvona* i *Pop Andrović novi Obilić*. U Beču uredništvo *Srpske zore* objavljuje dva puta u nastavcima i kao posebne brošure *Pričanja Vuka Dojčevića* 1877, 1878, 1879. godine. Jedino poetsko djelo koje je objavio je poema *Boj na Visu* iz 1866. godine. Treba svakako napomenuti da se za Ljubišino ime spominje djelo *Istorija Crne Gore* za koje se pouzdano ništa ne može reći, osim da ga je Ljubiša napisao, ali da ga nije objavio.[5] Pretpostavlja se da ga je smrt omela da napiše povijesni roman o istrazi poturica, ugledajući se na Njegoša.[6]

Ljubišina politička karijera počinje, kao što je poznato, 1848. godine poznatom Bokeškom skupštinom, održanom u Prčanju, na kojoj je imao aktivnog sudjelovanja. Za zastupnika u Dalmatinskom saboru izabran je 1861. godine, od strane bokeljskih općina, a iste godine i za zastupnika u Carevinskom vijeću. Time počinje njegova sedamnaestogodišnja parlamentarna djelatnost, u kojoj će on postati jedna od najistaknutijih političkih figura Primorja. Kao jedan od vođa Narodne stranke Ljubiša je svoj politički program ispunio borbom za ravnopravnost naroda i jezika u okviru Austrougarske, a naročito borbom za zbližavanje slavenskog naroda. On će do smrti ostati jedan od najistaknutijih predstavnika Boke kotorske u Dalmatinskom saboru, i „jedan od najistaknutijih Dalmatinaca u bečkom Carevinskom vijeću" (Petrović, 1976, 129). U Bečkom saboru govorio je na jeziku svog naroda čime je praktično uveo ravnopravnost jezika u zakonodavnom saboru.[7] Zagovarao je pisanje narodnim jezikom,[8] jer kako je kazao u jednom svom članku nenormalno je da usred Beča „ima više javnih nadpisa po dućanima i obrtnim miestima u Srbsko-Hrvatskom jeziku, nego kroz cielu Dalmaciju".[9] Ljubišino opredjeljenje za politiku nije bilo slučajno. Budući da je sarađivao u Kukuljićevom „Arkivu", bio je upoznat s ilirskim pokretom u Hrvatskoj koji je utjecao na Ljubišino interesovanje za politički rad i položaj narodnog jezika. U tom duhu je i prvi Ljubišin govor na narodnom jeziku u Carevinskom vijeću u Beču, kojim je iznenadio germansku većinu, a zadivio zastupnike slavenskih naroda. Njegova popularnost je bila velika i kod Bokelja i Paštrovića, ali i u Dalmaciji. „Ja tvrdim, da je ravnopravnost jezika oktroirano pravo, kojemu ne treba novoga potvrđenja".[10]

Često boraveći u Beču i Zadru, slušajući rasprave na talijanskom i njemačkom jeziku, Ljubiša je čeznuo za narodnom riječju svoga zavičaja. U pismu Iliji Račeti 1873. obraća mu se riječima:

> *Ti mi pišeš da mi je blago što sam amo! a mene kad na um panu trešnje, biži, bob, srdele, skuševi, lice i gofi dao bih đavolu sva vijeća i velika i mala – Svaku večer klim sa Radivojevićem, već su mi na nos skočili nirnbrateni, rincbrateni, risbrateni i svi brateni od svijeta.*[11]

4 Urednik *Otadžbine* Vladan Đorđević dao je prvu čuvenu ocjenu uz Ljubišinu pripovijest *Prokleti kam* „za kojega bi se s pravom moglo reći da je Njeguš u prozi" (Kalezić, 1973, 26).

5 Vilovski je tvrdio da je Ljubiša govorio o toj povijesti, ali da je nije htio objaviti zbog negodovanja i ogorčenja koje bi ona izazvala (Isp. Ražnatović, 1964, 36). Isp. o tome i da je Ljubišina ćerka Fema gledala taj rukopis (Rotković, 1988, 10).

6 Isp. Zogović, 1976, 60; Ražnatović, 1964, 52.

7 Prvi koji je svoj govor održao na srpskohrvatskom jeziku bio je sam Ljubiša (Luketić, 1988, 12).

8 „Neiscrpno bogastvo narodnijeh izražaja i pučkog krasnorječja, pokazuju da Ljubiša nije učio srpskog jezika na retorici knjiga, već iz ustiju naroda našega na jugu, gdje je matica i kovnica pučkih umotvorina" (Ljubiša, Životopis, 35).

9 Črte narodnosti, 1862, 9.

10 Govor o ravnopravnosti jezika u Dalmatinskom sudstvu, 3. XII 1862, 404.

11 Iliji Račeti, 567, Beč, 1873.

I Ljubišin rad u Dalmatinskom saboru najprije kao zastupnika, a zatim i kao predsjednika Sabora i predsjednika Zemaljskog odbora bio je veoma zapažen. Zbog svoje popularnosti u narodu biran je šest puta za zastupnika. Praktična duha i britka govora, uspio je da izdejstvuje niz povlastica za svoj narod. Ljubiša je uspio da se djelomično uvede narodni jezik u dalmatinske sudove, da pravoslavni đaci mogu dobiti stipendije za školovanje u Beču, da se odobri rad Srpsko-pomorske škole u Herceg Novom, isposlovao je da se u Kotoru ustanovi pravoslavna eparhija na čelu sa vladikom, da Boka bude jedinstven izborni krug. Stalna preokupacija mu je bila uvođenje ćirilice u školski sustav i tiskanje ćiriličnih knjiga, kao i uvođenje maternjeg jezika u škole. Ljubiša navodi u jednom govoru: „Barem ostavite diečacima prvih dvijuh početnih razredah da prva gramatikalna pravila na slatkom onom jeziku čuju, kojeg su najprvo od materinih ustah izgovoriti naučili“[12]. Borio se za izgradnju cesta, za opravku manastira i dr. Poznati bokeški ustanak stavio ga je u tešku poziciju posrednika i pregovarača. Ipak, uspio je utjecati na smirivanje ustanka i na odbacivanje stava da se za njega okrivi Crna Gora (Luketić, 1988, 13). Daljnja njegova politička karijera od 1870. do kraja života obilježena je nizom potresa i obrta, koji su doveli do rascjepa u Narodnoj stranci i poništenja njegovog mandata u Saboru.

LJUBIŠA – VUK – NJEGOŠ – CRNA GORA

Stefan Mitrov Ljubiša pažljivo je pratio Vukovu borbu za uvođenje narodnog jezika u književnost i svojim stavovima o jeziku bio je za njegovu reformu. Javno se deklarirao u vezi s Vukom i njegovim idejama o reformi književnog jezika. Tako je Ljubiša je u časopisu *Srpska zora* dao članak pod naslovom *Književni pretres* kao prikaz *Srpskim narodnim zagonetkama* koje je uredio i izdao Stojan Novaković, a u kome na jednom mjestu kaže za Vuka sljedeće:

> *No je svaka škola, pak i Vukova, imala svoje doba ratoborno, svoje protivnike i zavidljivce. Vuk je kupio narodno blago pod anatemom knjižnikâ i farisejâ. Da je počem živio srednjeg vijeka, možda bi ga pratila sudbina Husova i Galilejeva... Danas je žalibože ta škola naišla na zlotvore opasnije, na neke pisaoce ugojene tuđijem jezikom, kojim ne sladi narodna prostota, jer je ni razumiju, ni znaju cijeniti, pak silom na sramotu nameću čitaocima strane smišljenice, oblike i običaje, da nas tobož preobuku ...*[13]

U navedenom odlomku Ljubiša je iznio svoje shvatanje Vukove škole i stav da treba pisati onako kako narod govori, a ne kao Vukovi neprijatelji koji pišu i postupaju suprotno tome.

Leksičku riznicu koju je Stefan Mitrov Ljubiša unosio u svoja djela, a koja je poticala iz narodnih crnogorskih govora i paštrovskog podneblja, zapazila je i ruska književna kritika još daleke 1878. godine. U jednom ruskom časopisu „Slavjanskij mir“ javljaju se prve informacije o Ljubiši kao književniku i narodnom predstavniku, kao „master slovu“ crnogorske proze. Tada su ruskoj čitalačkoj publici prevedene i nekolike Ljubišine priče, a Ljubiša je predstavljan kao mladi istraživač narodnog života Crne Gore (Đerković Petrov, 2004, 234). Ljubiša je bio „borcom za čistotu narodnogo jazika i v etom otnošenii – storonnikom i posledovatelem Vuka Karadžiča“ (Trofimkina, 1965, 85).

Sa naročitim zanimanjem je pratio onovremene rasprave o jeziku, a potvrdu nalazimo u samim njegovim djelima. U predgovoru *Pričanjima Vuka Dojčevića* bilježimo sljedeće:

> *Ja ne nijekam da je jezik, kao kojemu drago drugo znanje, napretku i svršenosti vrijedan, ali sam uvjeren da je činitelj toga napretka oni dijelak naroda našeg koji živi gdje se drugog jezika osim našega ne zna ni čuje, pa ga nevolja goni da iznahodi i načinja imena novijem stvarima, a neznajuć kako se te stvari zovu u tuđem jeziku, prisiljen im je kovati imena kako ga narav uči, pak se skovane riječi iza hoda udome i ukorijene u narodu ... (Ljubiša, Pričanja Vuka Dojčevića, 1877, 4).*

U navedenom citatu ogleda se piščev stav, ali se i tu osjeća Vukovo shvatanje jezika. I u Ljubišinom pričanju *Dok se vukovi kolju,* čobani *miruju* protkanom alegorijom o odnosima između Srba i Hrvata u Austrougarskoj i raspravom oko imena i jezika, iako je radnja formalno smještena u petnaesti vijek i u okvirima Mletačke republike, jasno se vidi da se odnosi na piščevo doba i vrijeme kada su se vodile rasprave o ovim pitanjima između Vuka i njegovih protivnika. Tu se prepoznaje i Ljubišino poimanje jezika.

Ljubišin jezik prožet je vukovskim duhom, njegova sadržina uzeta je iz narodne povijesti i tradicije. Izvoran narodni jezik bio mu je pokazatelj i izvorne narodne misli. Autentičan narodni jezik je onaj na kojem se on u mladosti učio „neiscrpnom bogastvu narodnijeh izražaja i pučkom krasnorječju“, jezik Vukovih zbirki i naroda „gdje je matica i kovnica pučkih umotvorina“ (Ljubiša, Životopis, 1878, 35). Vukovski izraz Ljubišine proze proistječe i iz činjenice da sakupljati, zbrajati i slagati „običaje, načine govora, poslovice i rasprosutu narodnu povjesnicu, čega ima obilno u Crnoj Gori“ za Ljubišu znači prolaziti kroz različite faze rada na putu do konačnog oblika književnog djela. Zapravo Ljubiša je prihvatio osnovni stav Vukovih koncepcija o sabiranju narodne građe i njenom slaganju u narodnom duhu, a

12 O potrebi da bar u dva razreda djeca uče na maternjem jeziku, 10. XII 1866, 342.
13 Vidjeti članak: Književni pretres. Srpske narodne zagonetke, uredio i izdao Stojan Novaković, 1877, 138–139.

što je Ljubiša prepoznao i u Njegoševom stvaralaštvu. „Prijateljstvo njegovo s Vukom Karadžićem prinudi vladiku da se okani tudjega klasicizma, i da počne pisati u narodnome duhu".[14] Članak Čitaocem Ljubiša je napisao 1868. godine i on ga preko Njegoša, njegovog književnog uzora, kome je članak bio upućen, povezuje upravo sa stavovima i idejama Vuka Karadžića. Od Vuka je prihvatio deklarativnu poetiku književnosti stvarane u narodnom duhu, a od Njegoša imanentnu poetiku i uzoran obrazac takvog stvaralaštva (Pejović, 1977, 34). Ljubiša je zato s razlogom uputio riječi hvale i odanosti tim piscima. „Zato hiljadu puta hvala Vuku, što nam sabra i održa ovo naše narodno blago, a hvala i Vladici-Pjesniku, koji nam u svom Gorskom vijencu ukaza put, kojim nam valja ići, ako smo radi da budemo pravi narodni pjesnici i pripovjedači" (Vilovski, 1908, 49).

Njegoševa djela se objavljuju u vrijeme Ljubišinog duhovnog preobražaja. Da je Ljubiša posebno cijenio Njegoša vidi se iz njegovog teksta *Sěni Petra Petrovića Njegoša II. Vladike Crnogorskog i spisatelja slavenskog*,[15] koji je Ljubiša napisao samo dva dana poslije pjesnikove smrti, kao i iz predgovora prvom latiničnom izdanju *Gorskog vijenca* koji je pripremio Ljubiša, a koji je objavila Matica dalmatinska 1868. godine u Zagrebu. U Nekrologu Ljubiša pokazuje temeljno poznavanje Njegoševih djela, ali i političkih prilika u Crnoj Gori. Ukazuje na Njegoševu zaslugu u suzbijanju plemenske samovolje i sukoba, i doprinos u afirmaciji Crne Gore: „Mnogi putnici od raznih zemaljah počnu je polaziti, ne već kao ajdučku pećinu, no kao utočište slobodnih vitezovah, koji su znali oružjem sa sebe smaći azijatski jaram" (Ljubiša, Sěni Petra Petrovića Njegoša, 1852, II, 211), ali i Njegoševu književnu veličinu jer je po Ljubiši on bio „najsjajnija dika i ponos svijuh nas Slovenah" (Ljubiša, Sěni Petra Petrovića Njegoša, 1852, II, 211). Dva osnovna pravca koje Ljubiša slijedi u Njegoševoj poeziji jesu crnogorska nacionalna povijest i njen pjesnički vid. Za crnogorsku povijest kao komponentu Njegoševe poezije, Ljubiša navodi: „Crnogorska povjesnica punana je bojnih i viteških djelah, no se ona slabo od tuđinacah poznavala, dok nije neumrli Petar II, s njegovim književnim i diplomatičnim djelima nju svijetu objelodanio, dok nije nju od svakoje čađe otresao" (Ljubiša, Sěni Petra Petrovića Njegoša, 1852, II, 211). U dijelu navedenog suda o Njegošu vidimo i klice budućih razlika koje će Ljubišin odnos prema povijesti odvojiti od romantičarskog stava prema prošlosti. Nasuprot romantičarskoj idealizaciji crnogorske povijesti, Ljubiša učeći od Njegoša, ostvaruje realističku ideju te povijesti (Pejović, 1977, 32). Za njega Njegoš je klasik vukovskog pravca u književnosti, jer je njegovo djelo stvarano u „narodnomu duhu" čiji je „jezik čisto narodni" (Ljubiša, Sěni Petra Petrovića Njegoša, 1852, II, 211). Pod takvim utjecajem Vukovih ideja i Njegoš se „okani tuđega klasičizma, i počne pisati u narodnome duhu" (Ljubiša, Čitaocem, 1866). Ljubiša ne ističe samo jezičku komponentu, njenu „dubokost misli, bistrinu razuma i nedoskočimu vlastitost narodnog jezika" (Ljubiša, Sěni Petra Petrovića Njegoša, 1852, II, 211), nego i crnogorsku povijest kao bit njenog identiteta sa koje treba, kako Ljubiša ističe, uklanjati svaku čađ.

I u poemi *Boj na visu*, u kojoj se Ljubiša osvrće na neka aktualna politička pitanja, inspirisan pobjedom austrijske flote nad talijanskom godine 1866. kod Visa, kao moto nalaze se Njegoševi stihovi iz *Gorskog vijenca* koji su malo drugačije dati nego u izdanjima *Gorskog vijenca*.[16]

> *Što su momci prsih vatrenijeh,/ u kojima srtalica pretucaю,/ Krv uždena plamenom gordošću,/ Što su oni? Žrtve blagorodne,/ Da prolaze s bojnijeh poljanah/ U veselo carstvo poezije.../ Gđe Obilić nad sjenima vlada (Gorski Vienac, P. P. Nj.)*

Sem poetske dimenzije, Boj na Visu ima i političku i nacionalnu notu. Ljubiša je ovu bitku prikazao kao trijumf dalmatinskog junaštva nad vjekovnim talijanskim neprijateljem. U poemi se ogleda i Ljubišin politički obračun sa talijanštinom u Dalmaciji.

Ljubišine *Pripovijesti crnogorske i primorske* također kao moto imaju stihove iz *Lažnog cara* Šćepana *Malog*, koje će ukazati na smjer Ljubišinih stvaralačkih stremljenja. Stihovima:

> *Ako nije mjesta za življenje,*
> *A ono je mjesta za pričanje,*
> *Pričanje je duši poslastica,*
> *Kao vama vaše gurabije,*

Ljubiša preuzima ideju o duhovnoj hrani Crnogoraca, o razgovoru i besjedi kao izrazu njihovog estetičkog bića koje će pokušati realizirati u pripovijestima.

Ljubišu i Njegoša vezuje još jedan značajan događaj. Doznavši za pokret u Boki, Dubrovniku i južnoj Dalmaciji, svibnja mjeseca 1848. Njegoš se sa Cetinja obratio Bokeljima i Dubrovčanima proglasima,[17] u kojima im je oštro zaprijetio ako se pridruže Mletačkoj republici.[18] Njegoš navodi u svom proglasu:

14 Vidjeti članak: Čitaocem (Predgovor), Gorski vijenac. Historički događaj pri svršetku sedamnaestog vijeka. Sačinio Petar Petrović Njeguš, vladika crnogorski, (Prenio s ćirilice na latinicu S. Ljubiša), 1866.

15 Vidjeti članak: Ljubiša, Sěni Petra Petrovića Njegoša II. Vladike Crnogorskog i spisatelja slavenskog, 1852, II, 209–211.

16 Naime, treći stih treba da glasi – krv uždenu plamenom gordošću; dalje Ljubiša umjesto glagola *prelaze* stavlja glagol *prolaze*, i u posljednjem stihu umjesto đe stavlja *gđe*.

17 Vidjeti: Proglas Bokeljima i Dubrovčanima, Cetinje, 20. maja 1848. Bokeljima, maja 1848. (Njegoš, 1975, 164–165).

18 Konačan kraj Mletačke republike naznačila su pobjedonosna osvajanja Napoleonove vojske. U svibnju 1797. abdicirao je posljednji mletački dužd Lodovico Manin. Mirom u Campoformiju iste godine mletački su posjedi u Albaniji i Jonska ostrva pripali Francuskoj,

Čuo sam i uvjerio sam se da je sva Boka u dogovoru združena i nepokorena se pokazala svojemu zakonitom ćesaru Ferdinandu I bez ikakva uzroka i nevolje, nego po primjeru drugi maniti naroda koji će sebe i vas bez ikakve potrebe upropastiti... Zato vas otečeski savjetujem da se vi te obijesti prođete i da se svojemu ćesaru pokorite kao pravi sinovi svojemu ocu (Njegoš, 1975, 165).

U drugom proglasu Njegoš nastavlja da oni trebaju biti „srcem i dušom privrženi svojoj narodnosti i sasvim vjerni i poslušni Jelačiću, svomu jedinoplemenomu banu od trojedne kraljevine, koji je pod krunom ćesarskom“ (Njegoš, 1975, 164). On napominje da su „Boka i Crna Gora tako spojena kao duša i tijelo, jedan narod i duh, jedan običaj i jezik i jedan bez drugoga ne može živjeti ni umrijeti, i zato vas ja u srcu ne razlikujem od Crnogoraca, i gotov sam vazda zlo i dobro dijeliti“ (Njegoš, 1975, 165). Prijeteći da će po potrebi i vojnim angažiranjem spriječiti njihovu pobunu, nastavlja u istom tonu, pa u slučaju da budu „nevjerni svojemu banu... znadite čisto, mi ćemo postati vaši zakleti neprijatelji“, a ja ću vam biti „grđi no Turčin“ (Njegoš, 1975, 165). Istovremeno vladika im nudi neophodnu pomoć „u slučaju napadanja kakvog neprijatelja na vas... crnogorski narod bio bi spreman... vama na pomoć priteći i za vašu slobodu ujedno krv proliti“ (Njegoš, 1975, 164).

Bokeljski narodni prvaci sazvali su Bokeljsku skupštinu u Prčanju 1848. godine, na kojoj su predstavnici bokeljskih općina odgovorili smirenim tonom, naglašavajući da će biti privrženi ideji jugoslavenstva, živeći pod „štitom ćesarskim“, ali bez negativnog upliva i utjecaja talijanskog, mađarskog i austrijskog (Pajović, 2013, 510; Pavićević, 2007).

Na Bokeljskoj skupštini učestvovao je i Ljubiša koji je u odgovoru na dopis da se Boka pripoji Hrvatskoj i Dalmaciji, iznio svoje stavove: „Okružje Kotorsko nikad nije Hrvackim predjelom bilo združeno“ i „najsvetija naša dužnost ta je, javiti pred svijetom da mi Dalmatinci nijesmo no Bokezi“ (Ljubiša, Životopis, 20). Ljubiša je svojim govorom otvorio vrata politike, kojoj je ostao vjeran do kraja života.

Kao što pojedinu čovjeku prije svega treba da se steče biće, pak da raspolaže načinom kako da u svijetu živi: tako i jednome narodu treba da se steče biće, pak da raspoloži kakve mu ustanove slobode pristoje. Narod u ovoj pokrajini nema bića, jer je ugnjeten od talijanštine, pak bi bilo po nj izlišno... da bez vlastitog narodnog bića gradi sebi kojekakve tuđe ustanove. Nas je Austrija,

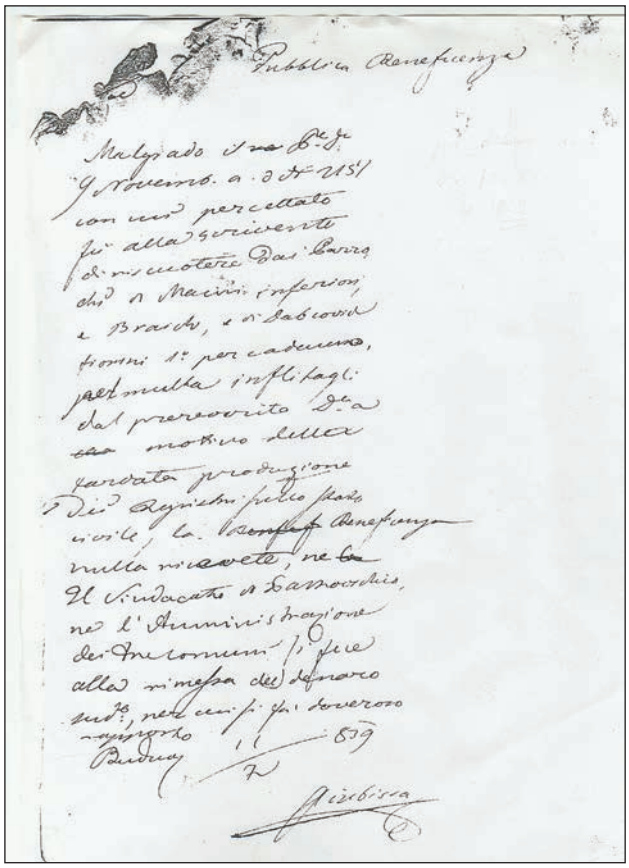

Slika 2: Prvi dokument (na talijanskom) sa Ljubišinim potpisom, iz 1839. (Luketić, 1988, 159)

protiv svoje sopstvene koristi, više potalijančila u 30 godina, nego li Venecija u četiri vijeka (Jovanović, 1903, XVIII–XIX).

Ljubiša se stalno zanimao prilikama i događajima u Crnoj Gori. Serijom članaka Austrija i Crna Gora iznio je diplomatske odnose između Habzburške Monarhije i Crne Gore.

Ima ljudi koji misle da su diplomacki odnošaji među Austrijom i Crnom Gorom samo u neko obližnje vrijeme postali, i da je Austrija tu skoro počela priznavati neovisnost Crne Gore. U takovu su pogrešku, često padali, a i danas padaju najoglašeniji listovi evropski, jer se niko od novinara nije potežio i sebi truda dao da zaviri u povijesnicu Crne Gore; pak nije čudo da je svijet, koji rado novine čita zastranjen i s prave istoričeske istine zaveden.[19]

a veći dio mletačkog područja s Venecijom, Istrom, Kvarnerom, Dalmacijom i Bokom Austriji. Požunskim mirom 1805. te je posjede Austrija bila primorana da prepusti Francuskoj. Vraćeni su joj odredbama Bečkog kongresa 1815. godine. Grad Venecija imao je u XIX stoljeću važnu ulogu u pokretu talijanskoga nacionalnog preporoda (Risorgimento). Godine 1848–1849. zbačena je austrijska vlast i uspostavljena revolucionarna vlada s Danielom Maninom i Šibenčaninom Nikolom Tommaseom, i ponovo proklamirana Mletačka republika 22. III 1848 (Enciklopedija Britanika, 2005, 37).

19 Zemljak, 11. VII 1873: Austrija i Crna Gora, 5.

Ljubiša navodi da Austrija priznaje Crnu Goru još od vremena Visariona Bajice, „kada su duge puške crnogorske oćerale Turke iz Erceg-Novoga, više no lumbarde providnika Kornara", pa do vremena Petra I.[20]

U tekstovima se navode brojni primjeri nepovjerenja austrijskih vlasti prema Crnogorcima, kao i njena dvostruka politika prema Crnoj Gori. Austrija je poticala napade Turske na Crnu Goru sa izgovorom angažiranja primoraca, kao i dva Omer-pašina pohoda – 1853. i 1862. godine. Također se ukazuje i na ekonomsko stanje Boke koje ovisi od trgovine sa zaleđem: „Nesretnjega tad življenja u Boci. Bez pazara, bez trgovine, bez saobraćaja, bez opće sigurnosti, počmu onda Bokelji seliti i svoju domovinu opustošavati, prvi nesretni uzrok ove seobe, koja je danas nekad bogatu, a svakad pitomu Boku osirotila, a Crnu Goru i do krajnjeg očajanja dovela".[21] Ljubiša, kao što vidimo, ne odvaja Boku od Crne Gore, navodeći da su one upućene jedna na drugu i da trpe teške posljedice austrijske politike. Ovi Ljubišini članci su značajni jer se u njima ističe položaj i značaj Crne Gore u međunarodnim odnosima na Balkanu.

U to doba reakcionarnog saveza careva i kraljeva protiv nacionalnooslobodilačkih pokreta najteže stanje po Ljubiši bilo je u perifernim pokrajinama Austrije, odnosno u Boki kotorskoj:

> *Činovništvo zadarsko i kotorsko nije ni javljalo Beču postojeće nerede i vražde; nije bilo u stanju da ih odaleči, a iz nasljednog makijavelizma mletačke politike radovalo se gledajući da se rastvara propast među susjedima i srodnim zemljama. Kad se je koji Bokez usudio uzdahnuti ili svoj glas podići protiv tako nesnosnome stanju bio je od vlasti prozvan rusofilom, izdajnikom i buntovnikom.*[22]

Ljubiša u ovim člancima daje i niz podataka i detalja iz vremena Petra I, Petra II, kneza Danila, knjaza Nikole, kome odaje priznanje zbog pomoći Bokeljima, što im je dao „bratsko utočište" i spasio od „pasje smrti" i što je znao:

> *Ustrojiti vojsku, oružati je novim puškama, uvježbavati je u vojničkoj stegi i urednome boju, uvesti učione po svojoj zemlji, urediti upravu i sudstvenost, postaviti gojište popovsko: ovo su mučne zadaće, koje je s malim sredstvima a golemim trudom izpunio knjaz Nikola!*[23]

Ljubiša se dva puta tijekom 1869. susreo sa knjazom Nikolom – veljače mjeseca pri knjaževom proputovanju kroz Beč, a drugi put uoči Bokeljske pobune, početkom ljeta kada je Ljubiša boravio na Cetinju i sa knjazom Nikolom razgovarao o oblicima crnogorske pomoći i angažiranja u ustanku.

Ljubiša smatra da mu Crna Gora treba zahvaliti, jer je svojoj Knjaževini dao onaj oblik „koji joj dava puno pravo da se nabrojati može kao evropska država".[24] Primjećujemo da je Ljubiša u ovim tekstovima izostavio zasluge Nikolinih prethodnika Danila i Petra II, koji su udarili temelje crnogorske državnosti. Ipak, u svom *Životopisu* za Danila kaže: „Velika je zasluga kneza Danila što je u Crnoj Gori osvetu iskorijenio, a kod nas će se, žalibože, sve dotle pomicati dok je prosvjeta ne ugasi" (Ljubiša, Životopis, 1878, 35).

S. M. Ljubiša je u poznatoj „Vagnerovoj aferi" razotkrio austrijsku politiku u njenom Carevinskom vijeću. Knjaz Nikola je, pred bokeljski ustanak 1869. godine, ponudio Vagneru, namjesniku Dalmacije, posredničku ulogu sa Krivošijama i Bokeljima, ali je ovaj to odbio, jer je, kako su kasniji događaji i dokumetni pokazali, planirao da ratno stanje iz Boke prenese i na Hercegovinu.

Ljubiša u svom Životopisu kaže da je pogreška vlade bila što je odbila prijateljsku ponudu knjaza crnogorskoga, koji je molio bečku vladu da mu dopusti da pošalje u Boku svoje ljude da smire pobunu Bokelja. Navodi 12 pogrešaka koji su dovele do ustanka. Ljubiša nastavlja: „Takva se ponuda toliko više morala primiti, u koliko 1. aprila g. 1849. bečka je vlada sama molila gospodara crnogorskoga da upotrebi svoj upliv u Boki, kako bi se razdraženi duhovi skrotili i k miru povratili. Mi smo, dakle, bili navikli Crnu Goru da se miješa u našu zemlju, a čega cijenim da je bilo razboritije primiti kneževu ponudu, nego li je odbiti" (Ljubiša, Životopis, 1878, 35).

Hercegovački ustanak 1875. godine snažno je odjeknuo u svim južnoslavenskim zemljama, a osobito u Dalmaciji i Crnoj Gori. Tisak je tih dana donosio dopise i vijesti o daljem širenju ustanka, pa se i Crna Gora našla pod dvostrukim utjecajem – s jedne strane zapadni listovi bečki Politische Corespondenz i tršćanski Osservatore Triestino optuživali su je za umiješanost u ustanak, a sa druge strane, srpski listovi Pančevac i Zastava donijeli su niz članaka u kojima pozivaju Crnu Goru da aktivno pomogne ustanak u Hercegovini. Ljubiša koji je bio naklonjen ustanku i prijatelj Crne Gore, ističe crnogorsku neutralnost i njene interese:

> *Po našem mnenju, crnogorske sopstvene sile i oglašeno junaštvo njezinijeh vitezova obezbjeđuje joj bez sumnje samostalni opstanak... No naš optimizam ne ide tako daleko da bi mogli pojamčiti da je Crna Gora kadra svojim sopstvenijem silama osloboditi ili sebi pridružiti Hercegovinu.*

20 Zemljak, 11. VII 1873: Austrija i Crna Gora, 5.
21 Zemljak, 11. VII 1873: Austrija i Crna Gora, 6.
22 Zemljak, 13. VII 1873: Austrija i Crna Gora, 4.
23 Zemljak, 20. VII 1873: Austrija i Crna Gora, 5.
24 Zemljak, 20. VII 1873: Austrija i Crna Gora, 5.

Šta bi se dakle dogodilo da se Crne Gora umiješa u posao hercegovački? Ona bi izgubila koju stotinu svojih sinova, upropastla svoje ratno i financijalno stanje, oslabila sama sebe, a ustanicima ne bi pomogla.[25]

Ljubiša je smatrao da Crna Gora u okviru svojih mogućnosti pomaže ustanak u Hercegovini i da bi samo udruženi balkanski narodi zajedničkim snagama mogli doprinijeti oslobođenju Hercegovine, Bosne, Makedonije i drugih balkanskih zemalja ispod turskog jarma. On je vjerovao u pozitivan ishod nacionalnooslobodilačkih pokreta na Balkanu: „Hercegovački a donekle i bosanski ustanici pokazali su redku krijepost: Uztrajnost. Ta će ih krijepost spasiti i sva je prilika, slobodu njihovoj domovini donijeti".[26]

Poznato je i da je Ljubiša na Cetinju boravio tijekom 1870. godine kada se susreo ponovo sa knjazom Nikolom, pripremajući uslove za rad na crnogorskom ustavu, kao i listopada mjeseca 1878. kada je putovao na Cetinje da prisustvuje vladičenju svoga brata od strica Visariona Ljubiše za vladiku. Kada je Ljubiša pao u nemilost zastupnika Dalmatinskog sabora, *Glas Crnogorca* je pozvao da ga ponovo glasaju i izaberu:

Mi želimo da Bokelji tijem izborom nanovo zasvjedoče narodnu svijest i bratsku slogu svoju. Ako ima ljudi, koji se protive izboru g. Ljubiše, oni zadovoljavaju tijem strast svoju, ili čine tako po neobaviještenosti svojoj, ali doista ne služe koristi Boke i Bokelja.[27]

Ove misli najbolje svjedoče o dubokim, dugoročnim, javnim, ali i tajnim vezama Stefana Mitrova Ljubiše sa Crnom Gorom. Dakle, čak i poslije gubitka mandata u Dalmatinskom saboru 1876, iz Crne Gore s Cetinja se apeliralo na Bokelje da opet budu na strani Ljubiše i da ga izaberu za predstavnika, što su oni i učinili.

Ljubišina povezanost sa crnogorskim narodom, poviješću, tradicijom, kulturom vidi se i u njegovim prijateljskim odnosima s ličnostima koje su se bavile proučavanjem tog naroda – Valtazarom Bogišićem, Medom Pućićem, Božidarom Petranovićem.

Ljubišu i Bogišića veže čvrsto prijateljstvo, koje se može rekonstruirati i iz sačuvanih pisama u kojima se vide međusobno ispomaganje u književnom i znanstvenom radu, zajednički pogledi na narodni jezik.[28] Ljubiša je od Bogišića na uvid dobijao pisma Šćepana Malog, a za uzvrat mu nabavlja gusle sa Cetinja, pominje i prvo latinično izdanje Gorskog vijenca, Pričanja Vuka Dojčevića, ustanak 1869. U posljednjem pismu iz Zadra 6. IX 1878. Ljubiša mu javlja da mu šalje „Gordu i moju odbranu, iliti politički svoj testamenat", kao i da će „na malu Gospu (20. 0. m) biti na Cetinju gdje će se moj rođak vladičiti".[29]

Osim toga Bogišić i Ljubiša na različite načine bave se običajnim pravom – prvi stvaranjem crnogorskog zakonika, a drugi obrađivanjem građe iz crnogorskog običajnog prava u svojim pripovijestima. Dakle, i jedan i drugi se oslanjaju na izvorne elemente društvenog i duhovnog života Crnogoraca. Po tome im je bio srodan i dubrovački pjesnik Medo Pucić, koji je isticao važnost sakupljanja narodnih umotvorima u Crnoj Gori (Pejović, 1977, 43). Tu žeđ za izvornim oblikom narodnog duha Ljubiša je prepoznao i u djelu Božidara Petranovića, pa mu je u nekrologu uputio sljedeće riječi:

Ali Božidareva prva slava, ona koja će mu ovjekovječiti ime, jest matica dalmatinska, kojoj je on temelj udario, koju je on rukovodio kao predsjednik do smrti, marljivo, štedljivo i plodonosno. Kao otac svoje čedo, tako je on ljubio svoj zavod mjesti od srca poroda kojeg ga je priroda lišila. Sjećam se u Beču godišta 1862, kada je nabavljao Matičin pečat, kako smo se dogovarali o grbu, pak i ugovorili da se primi ulište pčela kao znamen Matice, gdje se pčele kupe i prinose dragocjeno i svakovrsno cvijeće na opću polzu. Onda nam na um padoše riječi kojima narod naš okuplja stručicom ljubice pčele na ulište: Na maticu, majko! Na tvoj domak, majko.[30]

Ljubiša je svoj odnos prema crnogorskoj povijesti, tradiciji i mentalitetu iskazao kroz svoja djela. Tako se mnogi crnogorski motivi nalaze u Pričanjima Vuka Dojčevića i Pripovijestima.

Za vrijeme kolere u Crnoj Gori Ljubiša misli na crnogorski narod, čak i kada je daleko od njega. Naime, on prisustvuje otvaranju Jugoslavenske akademije znanosti u Zagrebu 1866. godine, i kao jedini predstavnik Dalmacije, „proiznosi napitnicu", jedini objavljeni pozdravni govor, pun želje za napretkom i jedinstvom slavenskih naroda, ali i brigom prema crnogorskom narodu:

Gospodo! Gdje će suza no na oko! Ima u našem narodu šaka puka, koja se od Kosova zbila u bregove i litice crnogorske, od svakud pritišteni od

25 Zemljak, 15. IX 1875, 4.
26 Zemljak, 6. XI 1875, 3.
27 Glas Crnogorca, 31. X 1876, 42.
28 Vidjeti o tome Ljubišina pisma upućena Valtazaru Bogišiću: Valtazaru Bogišiću, Beč, 4. III 1868; Valtazaru Bogišiću, Beč, VII 1868; Valtazaru Bogišiću, Beč, 17. II 1870; Valtazaru Bogišiću, Zadar, 6. VI 1873; Valtazaru Bogišiću, Zadar, 6. IX 1878. Sačuvano je jedno pismo na talijanskom: Valtazaru Bogišiću, Budva, 19. X 1861.
29 Valtazaru Bogišiću, Zadar, 6. IX 1878.
30 Zemljak, 16. IX 1874: Božidar Petranović, 105.

azijatskih sila: ta šaka puka ostavila je svoj zavičaj, gradove i ravnice, a pribjegla u stiješnjeni krševiti predio i obranila na kamen i nož, krstom u ruci, svoju neodvisnost. Gospodo! Taj junački srodni nam narod od bolesti žestoke i umorne strada. Žao mi je što sam morao pri ovakvome veselju ovu suzu izliti duboke pečali. No pri ovakvom narodnom toržestvu mislim, da se moramo sjetiti i na stradajuću braću našu. Dopustite mi, dakle, da nazdravim brzome zdravlju junakorodne Crne Gore.[31]

To je bilo vrijeme kolere u Crnoj Gori.

ZAKLJUČAK

Ljubiša je bio svestrano i smjelo angažiran na političkoj sceni ondašnjeg doba, kako kao borac svojim književnim djelom, tako i kao političar, odnosno zastupnik Boke u Dalmatinskom saboru i Carevinskom vijeću. Na njegovom životnom putu preplitali su se kompleksni politički odnosi dvojne monarhije, Bahovog apsolutizma, talijanske kolonizacije, kao i jedinstva i oslobođenja južnoslavenskih naroda.

Bio je također čitavim svojim bićem i djelom povezan sa crnogorskom poviješću, tradicijom i kulturom. Sagledavajući svu složenost odnosa i djelovanja Stefana Mitrova Ljubiše kao zastupnika u Dalmatinskom saboru i Carevinskom vijeću, vidimo da je duboko povezan sa Crnom Gorom, a ta veza se ogleda u obostranoj bezrezervnoj podršci koju je on pružao Crnoj Gori, ali i Crna Gora njemu kada mu je bila najpotrebnija.

Njegova težnja ka umjetnosti i povijesti, kulturi i tradiciji doprinijeli su da njegova pojava predstavlja osobenost ne samo u crnogorskoj nego i južnoslavenskoj političkoj i kulturnoj povijesti, kao i umjetnosti i književnosti.

Ljubišin pripovijedački svijet sagledan ispod vrela povijesti i sjaja predanja, daje ljude koji „nijesu anđeli ni đavli nego ljudi, prignuti ćas dobru, ćas zlu, kako ih nagoni ćud, nevolja, prigoda i rđava družba“ (Ljubiša, Pričanja Vuka Dojčevića, 1877, XIV, 123).

31 Pozor, 30. VII 1867: Ljubišina napitnica, 173.

STEFAN MITROV LJUBIŠA IN ČRNA GORA – ZGODOVINSKO-KULTURNE VEZI

Miodarka TEPAVČEVIĆ
Univerza v Črni gori, Fakulteta za filologijo v Nikšiću, Danila Bojovića bb, Nikšić, Črna gora
e-mail: migat@t-com.me

POVZETEK

Prispevek na osnovi arhivskega gradiva obravnava mesto in vlogo Ljubiše v zgodovinskem razvoju jezika in literature, poskuša doumeti politične, zgodovinske in kulturne povezave, ki jih je Stefan Mitrov Ljubiša imel s Črno goro in v tem kontekstu definira odnos do jezikovne dediščine, do jezika Vuka Karadžića in do črnogorskih piscev, ki so bili Ljubiševi sodobniki, predvsem Petar II Petrović Njegoš.

Od vseh vezi – tako političnih, kot tudi verskih in kulturnih – so ga s Črno goro najbolj povezovali jezik in zgodovina, motivi ter gradivo za njegove zgodbe. Ljubišo je dogajanje v Črni gori vseskozi zanimalo in tako je svoj odnos do črnogorske zgodovine, tradicije in mentalitete izkazal skozi svoja dela. Oziraje na kompleksnost odnosa in dela Stefana Mitrova Ljubiše kot poslanca v Dalmatinskem zboru in v Cesarjevem zboru vidimo, da je bil globoko povezan s Črno goro, povezava pa je bila obojestranska v obliki nezadržane podpore, ki jo je nudil Črni gori in ki jo je Črna gora nudila njemu, ko mu je bila ta najbolj potrebna. Analiza omenjenih kulturno zgodovinskih povezav pisca s Črno goro je poleg Ljubišinih spominov vključila tudi njegove prve tiskane izdaje.

S književno obdelavo črnogorske zgodovine, kjer se prepletajo zgodovina in tradicija, legenda in zgodovinska dejstva ter poezija in zgodovinski dogodki, Ljubiša postane pripovedovalec zgodb, ki se osredotoči tako na zgodovino in pripovedno zgodovino kot tudi na narodno zgodovino ter anegdotični historizem. Ljubišin jezik je prežet z Vukovim duhom, njegova vsebina je vzeta iz narodne zgodovine in tradicije. Od Vuka je prevzel deklarativno poetiko književnosti, ustvarjeno v narodnem duhu, od Njegoša pa občutek imanentne poetike in čudovit vzorec tovrstnega ustvarjanja. Ljubiša se je stalno zanimal za dogajanje v Črni gori.

S serijo člankov "Avstrija in Črna gora" je vzpostavil diplomatske odnose med Habsburško monarhijo in Črno goro. Ljubišina povezanost s črnogorskim narodom, zgodovino, tradicijo in kulturo se vidi v njegovih prijateljskih odnosih z osebami, ki so se ukvarjale s proučevanjem tega naroda - Valtazarom Bogišićem, Medom Pućićem in Božidarjem Petranovićem.

Analiza pokaže, da je šlo za globoke, dolgoročne, javne, a tudi skrivne povezave Stefana Mitrova Ljubiše s Črno goro. Njegova prizadevanja v umetnosti, zgodovini, kulturi in tradiciji so prispevala k temu, da predstavlja pomembno osebnost ne samo v črnogorski, pač pa tudi v južnoslovanski politični in kulturni zgodovini kot tudi umetnosti ter književnosti.

Ključne besede: Stefan Mitrov Ljubiša, črnogorska zgodovina, Petar II Petrović Njegoš, zgodovinsko-kulturne povezave.

IZVORI I LITERATURA

Đerković Petrov, V. (2004): Vjekovi duhovnog zajedništva Crne Gore i Rusije (književno-istorijsko ogledalo 1494–2002). Podgorica. CANU.

Enciklopedija Britanika (2005): Knjiga 2, Beograd. Narodna knjiga. Politika.

Glas Crnogorca. Cetinje, Državna štamparija, 1873–1922.

Ivanović, R. (2000): Samopisi i kazalice Stefana Mitrova Ljubiše. Novi Sad. Zmaj.

Jovanović, L. (1903): Život St. M. Ljubiše. Beograd. Srpska književna zadruga.

Kalezić, V. (1976): Ljubiša i naša kritika. Stefan Mitrov Ljubiša. Prilozi sa Simpozijuma u Titogradu i Budvi. CANU, Titograd, 25–43.

Luketić, M. (1988): St. M. Ljubiša, Bio-bibliografija, prilozi, Sabrana djela, kritičko izdanje, Titograd. CANU, NIO Univerzitetska riječ, Istorijski arhiv Budva.

Ljubiša, S. M. (1852): Članak Sěni Petra Petrovića Njegoša II. Vladike Crnogorskog i spisatelja slavenskog. Zagreb. Arhiv za pověstnicu jugoslovensku. knj. II, 209–211.

Ljubiša, S. M. (1861): Valtazaru Bogišiću. Bogišićev arhiv Cavtat. Bogišićeva korespodencija. Budva, 19. X 1861.

Ljubiša, S. M. (1862): Članak Črte narodnosti. Il Nacionale. Prilog k Narodnom listu. Zadar.

Ljubiša, S. M. (1862): Govor o ravnopravnosti jezika u Dalmatinskom sudstvu. Prilog k narodnom listu. 81, 3. XII, 1862, 404.

Ljubiša, S. M. (1866): Boj na Visu. Spjevao St. Lj. Zagreb. Brzotisk Ante Jakića.

Ljubiša, S. M. (1866): Članak Čitaocem (Predgovor), Gorski vijenac. Historički događaj pri svršetku sedamnaestog vijeka. Sačinio Petar Petrović Njeguš, vladika crnogorski, (Prenio s ćirilice na latinicu S. Ljubiša). Zadar. Matica dalmatinska.

Ljubiša, S. M. (1866): Govor o potrebi da bar u dva razreda djeca uče na maternjem jeziku. Hitropisna izvješća. VI zasjedanja Dalmatinskoga pokrajinskoga sabora. Zadar, 10. XII 1866, 342.

Ljubiša, S. M. (1867): Članak Književni pretres. Srpske narodne zagonetke, uredio i izdao Stojan Novaković. U Beogradu i Pančevu, knj. V. Valožića i braće Jovanovića. Beč. Srpska zora. sv. 6, 138–139.

Ljubiša, S. M. (1867): Ljubišina napitnica. Pozor, br. 173, 30. VII 1867.

Ljubiša, S. M. (1868a): Valtazaru Bogišiću. Bogišićev arhiv Cavtat. Bogišićeva korespodencija. Beč, 4. III 1868.

Ljubiša, S. M. (1868b): Valtazaru Bogišiću. Bogišićev arhiv Cavtat. Bogišićeva korespodencija. Beč, VII 1868.

Ljubiša, S. M. (1870): Valtazaru Bogišiću. Bogišićev arhiv Cavtat. Bogišićeva korespodencija. Beč, 17. II 1870.

Ljubiša, S. M. (1873): Austrija i Crna Gora. Zemljak. 13. VII 1873; 20. VII 1873.

Ljubiša, S. M. (1873a): Valtazaru Bogišiću. Bogišićev arhiv Cavtat. Bogišićeva korespodencija. Zadar, 6. VI 1873.

Ljubiša, S. M. (1873b): Iliji Račeti. Univerzitetska biblioteka „Svetozar Marković". Beograd, 567.

Ljubiša, S. M. (1874): Članak Božidar Petranović. Zemljak. Zadar, br. 105, 16. IX 1874.

Ljubiša, S. M. (1875): Pripovijesti crnogorske i primorske. Skupio, složio i pregledao Sćepan Mitrov Ljubiša. Dubrovnik. Nakladom tiskarne Dragutina Pretnera.

Ljubiša, S. M. (1877, 1878): Pričanja Vuka Dojčevića. Skupio i složio Stjepan Mitrov Ljubiša. Izdaje Uredništvo „Srpske zore". Beč. Štamparija Janka S. Kovačeva.

Ljubiša, S. M. (1877, 1878, 1879): Pričanja Vuka Dojčevića. Skupio i složio S. M. LJ. Srpska zora. Beč.

Ljubiša, S. M. (1878): Životopis. Srpska zora. Beč. Štamparija V. Hajnriha.

Ljubiša, S. M. (1878a): Valtazaru Bogišiću. Bogišićev arhiv Cavtat. Bogišićeva korespodencija. Zadar, 6. IX 1878.

Pajović, R. (2013): Petar II Petrović Njegoš kao državnik. Matica, god. 14, br. 55. 493–512.

Pavićević, B. (2007): Sazdanje crnogorske nacionalne države. Podgorica. CID.

Pejanović, Đ. (1996): Ljubišino djelo u svjetlosti kritike i istorije književnosti. Podgorica. Kulturno-prosvjetna zajednica.

Pejović, B. (1977): Književno djelo Stefana Mitrova Ljubiše. Sarajevo. Svjetlost.

Petrović Njegoš, P. (1975): Izabrana pisma. Beograd. Prosveta. Cetine. Obod.

Petrović, R. (1976): Stefan Mitrov Ljubiša – nacionalni i politički radnik. Stefan Mitrov Ljubiša. Prilozi sa Simpozijuma u Titogradu i Budvi. CANU, Titograd, 125–147.

Razdobutko Čović, L. (2003): Ljubišina bisernica (Poslovice i mudre izreke u Ljubišinom djelu). Budva. Mediteran.

Razdobutko Čović, L. (2004): Stilski efekti Stefana Mitrova Ljubiše (Frazeologizmi, paremije, poredbene konstrukcije i paremijski blokovi u Ljubišinoj narativnoj prozi). Novi Sad. Zmaj.

Ražnatović, M. (1964): St. M. Ljubiša. Pučko krasnorječje. Titograd. Grafički zavod.

Rotković, R. (1982): Tragajući za Ljubišom. Titograd. Pobjeda.

Rotković, R. (1988): St. M. Ljubiša, Pisma, Sabrana djela, kritičko izdanje, Titograd. CANU, NIO Univerzitetska riječ, Istorijski arhiv Budva.

Sekulić, I. (2002): Domaća književnost I. Novi Sad. Stylos.

Tepavčević, M. (2010): Jezik Stefana Mitrova Ljubiše. Podgorica. CANU.

Trofimkina, O. I. (1965): Master slova Stepan Mitrov Lюbiša. Vestnik leningradskogo universiteta, No 8, seriя istorii, яzыka i literaturы, Vыpusk 2, Leningrad, 76–85.

Vilovski Stefanović, T. (1908): Stjepan Mitrov Ljubiša, Utisci i uspomene. Kotor. Bokeška štamparija.

Vukmanović, J. (2002): Paštrovići, antropogeografsko-etnološka ispitivanja. Podgorica. CID.

Vuković, N. (1980): Pričanja Vuka Dojčevića. Cetinje. Obod.

Vuković, N. (1985): Pripovijetke Stefana Mitrova Ljubiše. Beograd. Prosveta.

Zemljak. Zadar**,** tiskara Ivana Woditzke, 1873–1876.

Zogović, R. (1976): Nekolike zabilješke o Ljubiši. Stefan Mitrov Ljubiša. Prilozi sa Simpozijuma u Titogradu i Budvi. CANU, Titograd, 57–73.